

Ферхад Туранли

ЛЖЕТРОЯНДОВИЙ КУЩ ВЕЛИКОВЧЕНОСТІ...

(Відповідь на рецензію Олександра Галенка. – УГО. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 173-192).

Як відомо, будь-яка об'єктивна критика сприяє удосконаленню взагалі, а її автор заслуговує на вдячність. Але відгук п. Олександра Галенка на мою книгу ніяким чином не можна вважати справедливим: дотепер написано чимало відгуків у різних виданнях (журналах, збірниках, газетах) – окрім українських, також у кримськотатарських і зарубіжних.¹ Незважаючи на упередженість рецензії п. Галенка, треба і до цього ставитися з розумінням, тому що він написаний особою, яка не є фахівцем у галузі дуже непростой науки – османістики і тюркології. Щоб у цьому переконатися, і заради справедливості, пропоную увазі читачів ще раз об'єктивно переглянути «критику» п. Галенка на мою монографію *«Літописні твори М. Сена'ї та Г. Султана як історичні джерела»*.

Отже, мій Опонент відчув *легкий шок від самої назви* книги, бо, на його переконання, в Османській імперії не було взагалі прізвищ... Ображаючи цілу націю, Рецензент твердить, що їх запровадили в Туреччині від 1 січня 1935 р., тож виходить, що всі турецькі енциклопедії грішать проти істини, коли наділяють прізвищами чи народними найменуваннями великих султанів: Фатіг Султан Мегмет (1432-1481)²; Кануні Султан Сулейман (1495-1566)³; великого садразама – Мегмед Емін Паша Кибрисли (1813-1871)⁴; видатного візира – Мустафа Паша Каплан (XVII ст.)⁵, також поетів, філософів, архітекторів, істориків: Магмуд Кашкарли (XI ст.)⁶, Мугаммед Фузулі (XVI ст.)⁷, Імамеддін Несімі (1340-1418)⁸, Мегмед Газалі (1466-1535)⁹, Мевлана Мугаммед Джелаледдін Румі (1207-1273)¹⁰, Сінан Абдуль-

Меннан або Мімар Сінан Ага (XVI ст.)¹¹, Мегмед Ага Финдклили або Финдклили Сілагдар Мемед Ага (1658-1724)¹² та багатьох інших. Вони не праві – правий один лиш п. Галенко, і хоча форму присвоєння прізвища визначено й затверджено в Туреччині справді лише законом № 2525 від 21 червня 1934 р.¹³ (а не 1935 р., як стверджує мій Опонент), все ж турецькі прізвища існували споконвіку і фіксувалися писемними джерелами XI-XVII ст., щоправда – паспортів тоді не було, їх ввели у 30-х роках XX століття. До речі, чомусь п. Галенко називає авторів літописних творів Гаджі Мегмед Сена'ї та Галім Гірай Султана (на обкладинці книги скорочення цих імен було зумовлене потребою компактного художнього оформлення) османцями, а вони османцями ніколи не були, хоча користувалися османсько-тюркською писемною мовою. Були питомими кримськими татарами. Це все одно, якби ми, за логікою п. Галенка, називали якихось представників фінів, чуді чи мордві під протекторатом Київської Русі – русичами. Далі п. Галенко, намагаючись виправити мої «помилки» в написанні імен, прізвищ та в перекладі текстів, сам заплутався і зробив перекручення в транслітерації турецьких слів, термінів, а також їх значенні. Наприклад: патронімічне слово Гірай передає як Герей, а «Гюльбін-і ханан», що дослівно означає «Квітучі сади ханів», але в переносному значенні – збагачення кримських земель і процвітання ханів, транслітерує як «Гюльбун-і ханан», натомість *Kâmus-î Türki* – як *Kâmus-î Türki*, а слово *Hâlim* – як *Halim* тощо.

Далі, п. Галенко не вміє прочитати і вимовити правильно арабську в'язь, зокрема графему **ك** (ця буква в османсько-тюркській мові має дуже ніжний звук і в транслітерації позначається **Ķ** (з діакритичним знаком), вимовляючись відповідно, а в арабській її звучання максимально наближається до фонему **ق** [к].¹⁴ Не надалася до правильного прочитання моєму Опонентові і графема **ع** [i']¹⁵ у слові *Ķülbin-î* (Гюльбін-і), що в перекладі означає «про-

цвітання садів», або «квітучі сади»: він це сприйняв як Kelebeup (Келебейн),* тож, мабуть, значення сприйнятого ним слова цілком відповідає рівню його «наукових» знань. Натомість слово Ğül, що означає «квітка», прочитав як Keleb, що в перекладі з арабської означає «собака», а Kelebeup – «Дурна голова»... Таке хибне сприйняття і тлумачення чинить лише шкоду науці. Вигадані п. Галенком «Бровко і Цуцик», кожен зокрема, підняли задню лапу над трояндовим кущем його великовченості.

Так званий «пропонований переклад» п. Галенком кількох уривків з літописних творів ідентичний не османському текстові, а збігається чи не дослівно з польською інтерпретацією Зигмунда Абрагамовича¹⁶. Який не візьми Галенків переклад того чи того уривку з літопису Сена'ї – маємо приклад свавільного поводження з текстом. Мало того, що це переклад перекладу (Абрагамовича, до речі – досить препарований і, для приховання плагіату, довільно змінений), у нім ще й подибуємо абсолютні нісенітниці. Наприклад:

Переклад п. Галенка:

Названий Мільніскі, з мудрістю безстрашного богатиря, викидає з свого серця провину ворожості до [ісламської] віри, і от до сагіб-кіранського притулку прийшли послі з його проханням про поміч та допомогу...

Переклад З. Абрагамовича:

Ten właśnie Chmielnicki jako rozumny człowiek i nieustraszony bohater wyrzucił podrywczas z serca dawną swoją wrogość wobec religii muzułmańskiej. Był on ze wszech miar zmuszony do szukania opieki u najszczęśliwszego władcy jegomości. Z tego powodu przyjechali od niego posłowie z prośbą o pomoc i poparcie... [Саме цей Хмельницький як розумна людина і безстрашний герой викинув тоді із серця давню ворожість що-

---

* До речі, це слово правильно з арабськими літерами пишеться так: **كَلْبِين** (а не так, як указує «критик»).

до релігії [мусульманської]. Він був в усіх стосунках змушений шукати опіки у його милості найщасливішого володаря. З цієї причини прибули до нього послы із проханням про допомогу і підтримку...].

Інший приклад перекладу п. Галенка:

Тоді найспінішим порядком скільки допомоги було послано від князів татар – ловців ворога!

А вище згаданого на захисті Фераз-Керманського кордону Тотай Бея було призначено-поставлено військовим головнокомандуючим-начальником...

Переклад З. Абрагамовича:

Tak mówiąc, raczył on posłać na pomoc owemu Chmielnickiemu kilku emirów dowódców Tatarów, którzy urządzają łowy na nieprzyjaciela, a wspomnianego już Tugaj beja, komendanta granicznego zamku Ferahkerman, wyznaczyć i mianować wodzem oraz zwierzchnikiem nad owym wojskiem. [Так кажучи, він був ласкавий послати на допомогу тому [Хмельницькому] кількох емірів [полководців] татар, котрі влаштовують полювання на ворога, а згаданого вже Тугай бея, коменданта прикордонного замку Ферахкерман, призначив і титулував вождем та начальником...].

Далі у перекладі п. Галенка надibuємо на таку дивовижу: ...особисто їх Величність великий падишах Соломонового трону, Олександрів двійник. Це щонайменше збиває з пантелику: як це хан Іслам Гірай III посів давньоізраїльський трон царя Соломона і як це він став двійником Олександра Македонського – чи не єдиноутробні вони брати-двійнята?! А між тим Зигмунд Абрагамович значно ближчий за п. Галенка до оригіналу тексту. В польського орієнталіста перекладено, зокрема, що *sam padyszach jegomość, który zasiada na tronie podobnym do tronu Salomonowego i przypomina Aleksandra Wielkiego [сам падишах, його Величність, який сидить на троні, подібному до трону Соломонового, і який пагадує Олександра [Великого]]*.

Далі в перекладі Абрагамовича читаємо, що хан *[szczęśliwą wiosną przypasał do boku miecz wojny [z niewiernymi], aby pójść na wojnę świętą z podobnymi do ryły gaurami]* **[щасливої весни припасував до боку меч війни [з невірними], аби піти на війну [святу] з подібними до пилу гяурами]**.

А в перекладі п. Галенка хан *оперезався мечем* [Sic! – очевидно, меч був навдивовижу гнучким, тобто йому паса не треба було – Ф. Т.] **для джігаду в країні ворогів – по весняному порохіві щастя – з метою священної війни та з ціллю перетворення недовірків на порох**. Навіть неозброєному окові видно, скільки тут відсебеньок. Усім відомо, що джигад – це священна війна. Чому ж і «джигад», і «священна війна» водночас подані в перекладі? В оригіналі цієї тавтології немає. Окрім того, кримський володар, оголошуючи похід на *подібних до пилу гяурів*, зовсім не мав на увазі **перетворення недовірків на порох!**

Щоб заради істини переконатися в необ'єктивності перекладу і Абрагамовича, і того, що п. Галенко повторює його ж помилки, подаю точну інтерпретацію українською мовою, без жодних скорочень, згаданих фрагментів тексту, долучаючи до цього арабськописемне відтворення османського тексту і його латинську транслітерацію:

Згаданий [Богдан] Хмельницький, будучи сміливим та безстрашним богатирем, викинув із серця давню свою ворожість до релігії [ісламу], прибув до хана [Іслам Гірай III]. Потім просив допомоги для війни [проти поляків]. Його послі в Багчесарай заявили про свою лояльність. Також повідомили про свою неспроможність протистояти ворогу та скаржилися на гніт. Отже, хто шукає захисту та допомоги у щасливого Порога Ченгизідів, незважаючи на провини і непокору в минулому, всі вони прощаються. Враховуючи важке становище гетьмана [Богдана] Хмельницького, було вирішено надати йому всебічну підтримку. Він [Іслам Гірай III] проголосив: «Ми не можемо не захистити тих,

хто прихильється до високого Порогу нашого каганату, складає нам знаки покори. Якщо навіть вони були християнами, не повинні терпіти від своїх гнобителів». Тому звелів він негайно послати на допомогу [Б. Хмельницькому] татарських воїнів та славетних командирів. Все прикордонне військо Фераг-Керману було передане в підпорядкування Тугай Бєю, призначеному головнокомандувачем цього війська. Відразу за цим його величність Іслам Гірай III, трон якого нагадує трон Соломона, подібний до Олександра [Македонського], почав готуватися до походу. В ту щасливу пору навесні запланували розпочати військову кампанію проти ворога. Тому, озброївшись шаблями, вирушили на священну війну.

مزبور ملنسکه بر صاحب ادراك بهادر بي باک اولمغين
 عداوت دينيه سابقهسن کونکلدن چقاروب و بالجمله جناب
 صاحبقراني يه التجاسي امر ضروري اولدوغي تقدير جه امداد و
 معاونت رجاسيله ايلچيلري کلوب عرض عبوديت و اظهار عجز و نظلم
 ايلدکلرنده بر دولتمدار چنکيز يانه التجا ايدنلرک هر نه قدر عداوت سابقه
 و جريمه سالفهسي نخى اولورسه دامن عفو ايله مستور بيوريلوب
 حصول مرامنه و موله اهتمام رسم آيين ثباهان پيشين اولدوغندن
 غيرى بو آستان هما آشيانه مخصوص مرغوب و مقبول خصلت پادشانه
 و عادت کریماننه اولمغله مزبور ملنسکه نام حظوانک حالنه مرحمت
 بيوريلوب عتبه عليه مزه يوز سورب عرض عبوديت ايدنلر کافر نخى
 اولورسه دشمنلرينه حقير و زبون اولمق لايق و سزا نکلر ديوبر
 وجه استمجال امراء تاتار عدو شکاردن بر نيجهلرين امدادينه ارسال و
 مشار اليه سرحد فرحکرمان محافظه سنده اولان طوغاي بيکي
 سرعسکر و سردار نصب و تعيين بيورب و على العقب بالذات حضرت
 پادشاه سليمان سرير اسکندر نظير حضرتلى نخى سفر و غزا مهماتنى
 کورب اولک بحار حوجسته آئارده جانب اعدايه بر نيت غزا و قصد
 گفر خاکسار جهاد قلیچين قشاندیلر

...mezbur Melniski bir sâhib-i idrâk-ı bahâdîr-ı bî-bâk
 olmağın ‘adâvet-i dîniyye-i sâbıkasın gönülden cîkarub ve bil-
 cümle cenâb-ı sâhib - kırâniye ilticâsı emr-i zarûrî olduğı tâkdîr-
 ce imdâd u mu ‘âvenet ricâsıyla elciler gelüb ‘arz-i ‘ubûdiyyet
 u izhâr-i ‘acz u tazallüm eylediklerinde derr-i devlet-medâr-i Cen-

gîziyâne ilticâ idenlerin her ne kadar ‘adâvet-i sâbika vü cerîme-i sâlîfesi dahî olursa dâmen-i ‘afv ile mestûr buyurulub husûl-ı me-râmına vusûle ihtimâm-ı resm u âyîn-i sâhân-ı pîşîn olduğundan gayrî bu âsitân-ı hümâ – âşiyâna mahsûs megrûb u makbûl haslet-i pâdişâne vü ‘âdet-i kerîmâne olmağla mezbûr Melniski âm hat-vânın hâline merhamet buyrulub ‘atabe-i ‘aliyyemize yüz sürüb ‘arz-ı ‘ubûdiyyet idenler kâfir dahî olursa dūsmanlarına hakîr u zebûn olmak lâyıq u sezâ değildir deyû ber-vech-i isti ‘câl umerâ’-ı Tatâr-ı ‘aduvv-şikârdan bir nîcelerln imdâdına irsâl ve müşârun ileyh serhadd-i Ferah-Kermân muhâfazasında olân Togay Beğ’ i ser-‘asker u serdâr nasb u ta’ym buyurub ve ‘ale’l-‘ikâb bizzât hâzret-i pâdisâh-ı Süleymân-sefîr Iskender-nazîr hazretleri dahî sefer u gazâ mühimmâtını görüb evvel bahâr huceste-âsârda cânib a’dâya bir niyet-i gazâ vü kasd-ı küffâr-ı hâkisâr-ı cihâd kılıcın kuşândılar.

Зі сказаного впливає, що п. Галенко в османістиці як галузі тюркології та в сучасних турецькій історіографії й джерелознавстві є цілком не компетентний, бо навіть у своїй так званій «критичній» статті не спромігся використати жодного власне турецького джерела – бачимо лише російські, французькі, англійські та українські посилання, але зумисне приховано справжнє джерело його «обізнаності» – польський переклад та коментарі Абрагамовича. І при цьому п. Галенко не вважає, що чинить зле, обкрадаючи видатного польського сходознавця-тюрколога всіма доступними способами плагіату.

Отже, пишучи про українську науку, яка «засихала без знання тюркських джерел», п. Галенко насправді сам «засихає» без них.

З усіх висловлених Оponentом зауважень можна погодитись лише з одним: він з буквоїдською точністю, яка йде, очевидно, не від обізнаності, а від елементарної звирки, констатував, що в моїй бібліографії в одному зі слів пропущено букви *u* і *e*, а в іншому замість *u* написано *ü*. Щодо цього закиду, то його причина – звичайна друкарська похибка, не зауважена коректором.

Слід підкреслити, що моя українська версія опрацьованих літописних творів оперта не на буквалізм, а на точну передачу змісту (цебто, деякі несуттєві стилістичні кучерявості, які відгонять літературщиною і не сприяють кращому розумінню історичних подій, опущено). Тому й віршовані вставки перекладено прозою, а окремі надзвичайно вигадливі та панегіристичні титули подано спрощено, посутньо, і це жодним чином не суперечить усталеній методології дослідження давніх тюркських джерел¹⁷.

Можливо, з часом з'явиться і літературний переклад, де буде все враховано й передано, навіть кучерявості стилю, але зараз, коли встановлюються невідомі та маловідомі факти нашої історії, такої необхідності ще немає.

Виникає питання, з яких міркувань п. Галенко імпульсивно, в брутальній формі та з інтригою (яка не личить ані інтелігентній людині, ані науковцю) ображає мою честь та гідність!

¹ Халимоненко Г. І. Рец.: Туранли Ф. Г. *Літописні твори...* // Вісник: Східні мови та літератури КНУ ім.Т.Шевченка. – К., Вип. 4. – С. 76; Кирилпек В. *З джерел досі не відомих...* // Літературна Україна. – 2000, 27 грудня. – С. 7; Деїрманчиоглу М. *Дебют українського вченого, що родом з Азербайджану* // Голос Азербайджана. – 2000, № 5 (18). – С. 3; Seferli Famil. *Hemyerlimizin uđuri etiraf olundu* // Palitra. – Ваки. – 2000, 19-20 iyul. – Sayı: 59. – S. 7; Джамаллы Ш. *Асырлар теренлигинден кельген акъикъат садасы* // Янъы донъя. – Симферополь. – 2000, июль 8. – № 27 (528). – С. 2-3; Білодуб О. *Далекі стають близькими, близькі – рідними...* // Шлях перемоги. – 2000, 8 листопада. – Ч. 42-43 (2425-2426). – С. 10; Городня О. *Тюркські літописи поєднали військову історію України та Туреччини* // Вартові неба. – К., 2000. – № 119-121 (9119-9121), жовтень. – С. 11 та ін.

² *Türk Ansiklopedisi* [далі – ТА] [Тюркська Енциклопедія]. – Ankara [далі – А], 1968. – Cilt [том]. 16. – S. 147.

³ ТА. – А., 1981. – Cilt.30. –S. 34.

⁴ ТА. – А., 1976. –Cilt. 23. –S. 409.

⁵ ТА. – А., 1974. – Cilt. 31. – S. 389.

⁶ ТА. – А., 1974. – Cilt. 21. – S. 389.

⁷ ТА. – А., 1976. – Cilt. 24. – S. 500; Devellioğlu Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* [Османсько-турецький енциклопедичний словник]. – А., 1993. – S. 271.

⁸ ТА. – А., 1969. – Cilt. 17. – S. 77.

⁹ ТА. – А., 1977. – Cilt. 27. – S. 202; Devellioğlu Ferit. *Op.cit.* – S. 283.

¹⁰ ТА. – А., 1969. – Cilt. 17. – S. 181; Devellioğlu Ferit. *Loc.cit.* – S. 636.

¹¹ ТА. – А., 1960. – Cilt. 10. – S. 106.

¹² ТА. – А., 1980. – Cilt. 29. – S. 55; Pakalın Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* [Тлумачний словник термінів і понять з Османської історії]. – А., 1982. – S. 277-278. – İstanbul, 1993. – Cilt. III. – S. 221-227; Babinger Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* [Османські історики та їхні праці]. – А., 1982. – S. 277-278.

¹³ ТА. – А., 1968. – Cilt. 16. – S. 287; ТА. – А., 1980. – Cilt. 29. – S. 29.

¹⁴ Timurtaş Faruk K. *Osmanlı Türkçesine Giriş* [Вступ до граматики османсько-тюркської мови]. – İstanbul, 1999. – Cilt. I. – S. 81-82.

¹⁵ Timurtaş Faruk K. – *Op. cit.* – Cilt. I. – S. 100.

¹⁶ Abrahamowicz Z. *Hadzy Mehmed Sena'ı z Krymu. Historia Chana Islam Gereja III.* – Warszawa, 1971. – 204 s.

¹⁷ Togan A. Zeki Velidi. *Tarihte Usûl* [Методологія історії]. – İstanbul, 1985. – 350 s.; Kütüğüoğlu Mübahat S. *Tarih Araştırmalarında Usûl* [Методологія історичних досліджень]. – İstanbul, 1991. – 164 s.